

Kerkgeschiedenis, de 2de eeuw

Kerkgeschiedenis
Fons Joosten,
13-1-2006

De wereld in de 2de eeuw

De Kerk in de 2de eeuw

Montanisme

De Apologeten

Duidelijkheid tegen ketterijen door de "Canon"; begin van de Bijbel

De ketterij van Marcion

Begin van de Maria-devotie

Patroon-heiligen

Valentijn

De gemeenschap der heiligen

De Kerk wordt een organisatie.

De bronnen van onze Sinterklaas-folklore

De oorsprong van Carnaval.

De wereld in de 2de eeuw.

Het is een Gouden Eeuw voor Rome. Om het Romeinse keizerrijk te vrijwaren van nog meer despotische keizers zoals Nero en Domitianus besluit de Senaat het principaat aan te bieden aan oudere, kinderloze senatoren. Die adopteren vervolgens een betrouwbaar leger-aanvoerder of een veelbelovend jongere man als eigen zoon en opvolger. Daardoor is de relatie tussen keizer en senaat lange tijd zeer goed. De periode van adoptief-keizers loopt van 96-180.

- Onder keizer Trajanus (98-117), wellicht de beste keizer die Rome ooit heeft gehad, bereikt het Romeinse Rijk haar grootste omvang. Met name in Dacië (Roemenie) blijft het onrustig door invallen van volkeren uit het oosten. Armenie is voor de zoveelste keer het toneel van een oorlog tegen de Parthen uit Perzië. Betreffende de christenen is Trajanus van mening dat ze met rust gelaten moesten worden.
- Keizer Hadrianus (117-138) was een goede vriend van Trajanus. Zijn vrouw Plotina maakte direct na diens dood de adoptie-papieren voor Hadrianus in orde. Hoewel dat niet legaal was werd hij toch door iedereen als de nieuwe keizer geaccepteerd. Hij realiseert veel bouwprojecten, o.a. zijn villa in Tivoli. Hij herbouwt het Pantheon in Rome. Ook bouwt hij voor zichzelf een mausoleum (graf-monument), tegenwoordig bekend als de Engelenburcht. Hij probeert de noordgrens in Schotland te verdedigen door de bouw van een muur, waarvan nog steeds delen bestaan.

Onder leiding van Simon Bar Kochba breekt er in het jaar 132 opnieuw een opstand uit in het land van de Joden. Weer worden ze door de Romeinse legers uitgemoord.... Op de plaats van de Tempel van Jeruzalem laat Hadrianus een tempel voor de god Jupiter bouwen. De naam van de stad verandert hij in Colonia Aelia Capitolina. Hij zuivert het hele gebied van joodse bewoners, die sindsdien in diaspora over heel de wereld verspreid leven.

Wat de christenen betreft regelt Hadrianus een wet, die eist dat er een wettelijk bewijs van hun schuld moet zijn alvorens zij mogen worden gedood.

- Keizer Antonius Pius (138-161). Tijdens zijn regering blijven de Germanen en de Parthen zorgen voor oorlogen en onrust.
- Marcus Aurelius (161-180) is de laatste van een serie van goede keizers. Hij is een wijs man en maakt humane wetten. Maar ook hij krijgt te maken met aanvallen van de Parthen, en weet hen te verslaan (166). Het terugkerende leger brengt echter een besmettelijke ziekte mee naar Rome, waarschijnlijk de pest. Gedurende 15 jaar wordt de bevolking van het Romeinse Rijk door deze ziekte geteisterd en gedecimeerd. Marcus Aurelius zond als eerste europees regeerder een delegatie naar China, die werd ontvangen door keizer Huan van de Han dynastie.

Uit de steppen van zuid-Rusland rukt het volk der Marcomannen op, en dringt door tot in noord-Italië.

Als gevolg van deze aanhoudende invallen van vreemde volkeren neemt in heel het romeinse rijk het geweld tegen christenen weer toe. Zij worden belachelijk gemaakt, en krijgen de schuld van de verzwakking van het leger en van het rijk. Zij offeren immers niet aan de goden, en die zijn daarom vertoerd.

De Kerk, die wel is gegroeid, maar nog altijd een minderheid vormt, antwoordt met Apologieën, dat zijn verweerschriften tegen dit soort absurde beschuldigingen.

- Marcus Aurelius heeft een zoon, Commodus, en stelt hem aan als zijn opvolger. Dit is wellicht de grootste blunder die hij ooit heeft gemaakt. Zo komt een einde aan de tijd van de adoptief-keizers. Commodus (180-192) laat meteen zien dat erfopvolging geen goed idee is: hij geldt met Nero en Diocletianus als één der slechtste en meest corrupte keizers van Rome. Zijn regime is er een van terreur en executies aan de lopende band. Er worden dan ook tal van aanslagen op hem gepleegd, maar die mislukken. In grenzeloze groothedswaan laat hij zich aanspreken als "Herculus". Zijn bewind is zo slecht dat een burgeroorlog dreigt, hongersnood heerst, en er breekt opnieuw een pest-epidemie uit.
- In het jaar 192 wordt Commodus eindelijk vermoord, maar over zijn opvolging ontstaat een conflict. De lijfwacht van de keizer, de Praetorianen, uiten hun onvrede over de manier, waarop een nieuwe keizer is benoemd. Voortaan kiezen zij een keizer uit hun midden: de tijd van de Soldaten-keizers breekt aan.
- Vaak zijn de legioenen in de provincies het niet met die keuze eens, en benoemen tegenkeizers. Rome wordt daardoor het toneel van een burgeroorlog (193-197), die eindigt met de grootste veldslag uit de romeinse geschiedenis bij Lugdunum (Lyon). De nieuwe keizer heet Septimus Severus (193-211). Volkeren buiten het Romeinse Rijk, met name de Germanen, Goten en Alamannen, maken van de interne verwarring gebruik door massaal de grenzen over te steken.

De Kerk in de 2de eeuw.

Er zijn nu christelijke Gemeenten gesticht in heel het Romeinse Rijk en zelfs daarbuiten. Deze christenen worden van tijd tot tijd hevig vervolgd door de romeinse keizers.

Ondanks die vervolgingen groeit het Christendom, en daarmee ook de noodzaak die beweging te leiden.

- Paus Telesphorus (125-139) geeft richtlijnen over de liturgie. Hij neemt het Gloria op in de Viering van de zondag (Mis). Hij voert ook een week van vasten in, als tijd van bezinning, voorafgaande aan het Paasfeest.
- Paus Hygius (136-140) bepaalt dat een kind bij de Doop peet-ouders moet krijgen. Die moeten zorgdragen voor de christelijke opvoeding van het kind als de ouders voortijdig als martelaar voor hun geloof zouden omkomen.
Het benoemen van peet-ouders is nog steeds een doop-traditie in de RK Kerk, maar in de praktijk komt er van hun taak niets terecht. In Reformatorische Kerken wordt het peetouderschap niet toegepast, maar het idee wordt wel hoog gewaardeerd.
- Paus Anicetus (150-157) bestrijdt de Gnostiek. Om priesters te onderscheiden van gnostici verbied hij kerkelijke ambtsdragers het dragen van lang haar.
- Paus Soter (170-177) begint in Rome met de jaarlijkse viering van het Paasfeest op dezelfde dag als het joodse Pesach.
Ook bepaalt hij dat het huwelijk een sacrament is, dat door een priester moet worden ingezegend om geldig te zijn.

Van deze paus zijn fragmenten bewaard gebleven van zijn verweer tegen het **Montanisme**.

Montanus begon een beweging in Klein-Azië rond het jaar 160, die gebaseerd was op de "goddelijke openbaringen" van zijn profetessen Priscilla, Maximilla en Quintilla. Hij kondigde het naderende einde der tijden aan, met het oordeel, en de komst van het Duizendjarig Rijk. Hij riep zijn toehoorders op om het werk te laten liggen, niet meer te zaaien of te oogsten, niet meer te trouwen, maar om gezamenlijk de komst van Jezus af te wachten. Hij noemde zichzelf "de Parakleet", de trooster. Hij was een groot voorstander van een **streng ascese**, en maakte grote indruk op de mensen in Phrygië (nu in Turkije).

Zijn leer, het Montanisme, was strak hiërarchisch gestructureerd, en kende vrouwelijke voorgangers en profetessen. Profetie, gezien hun visie op het naderend einde van de wereld, was de belangrijkste bron van hun rigoreuze moraal.

Maar toen de profetes Priscilla in 179 overleed, en het einde van de wereld op zich liet wachten, kwam de nadruk van de beweging te liggen op ascese en martelaarschap.

De beweging verspreidde zich eerst nog: in 207 sluit kerkleerling Tertulianus zich aan bij de Montanisten. Na de 4de eeuw is deze leer verdwenen.

- Paus Victor I (186-201) is een intolerant man jegens andersdenkenden. Met name bestrijdt hij Gnostici en Montanisten. Hij eist de officiële erkenning van de Bisschop van Rome als de belangrijkste macht binnen de Katholieke Kerk. Hij voert het Latijn in als officiële taal van de Kerk.
Ook stelt hij een uniforme viering van het Paasfeest in: op de zondag na het joodse Pesach (als dat niet op een zondag viel).

De Apologeten.

Het woord "apologie" = verweerschrift.

Tijdens de regering van keizer Marcus Aurelius worden de christenen weer slachtoffers van vervolgingen. Niet alleen worden ze opgejaagd en vermoord, maar ook belachelijk gemaakt in lasterlijke geschriften. Ze worden ervan beschuldigd mensenvlees te eten en bloed te drinken tijdens hun samenkomsten.

Bekwame leraren, de "Apostolische Vaders" (90-160), schreven daartegen dan een verweer. Dat was erg belangrijk, omdat deze leraren de Apostelen nog persoonlijk hadden gekend, en dus uit eerste hand de zuivere leer hadden ontvangen.

Hier begint de apostolische opvolging belangrijk te worden: deze ambtsdragers hadden een enorm groot gezag.

- **Ignatius van Antiochie (50-110).** Tijdens zijn reis van Antiochie naar zijn martelaarschap in het Colosseum van Rome ontmoet hij veel christenen uit verschillende Gemeenten, en schrijft hij zijn brieven. Jezus is voor hem voluit God, en hij bestrijdt de Gnostiek en het Docetisme (de gnostische leer dat Jezus een schijn-lichaam had; zij verwerpen het lijden en sterven van Christus).
- **Polycarpus van Smyrna (69-156).** Hij kreeg zijn onderricht van de Apostel Johannes, en stierf de marteldood in Smyrna.
Hij werd veroordeeld tot de brandstapel, maar volgens de legende verbrandde zijn lichaam niet. Daarop werd hij onthoofd.
- **Irenaeus van Lyon (140-202)** was een leerling van Polycarpus, fel bestrijder van de Gnostiek ("Adversus haereses", tegen de kettters).
  - De apostolische successie was erg belangrijk voor hem: zijn leraar Polycarpus was een leerling geweest van de Apostel Johannes. Daarom kon hij zich erop beroepen de ware verzoeningsleer van Jezus te verkondigen. Met dat argument bekeerde hij veel kettters.
  - Ook maakte hij een eerste aanzet voor het opstellen van een apostolische geloofs-belijdenis. Die kreeg zijn definitieve vorm in 325, bij het Concilie van Nicea.
- **Aristides** verdedigde het Christendom in een apologie aan keizer Antoninus Pius (138-161), één van de betere keizers van Rome.
- **Justinus Martyr (114-165).** Hij weerlegde allerlei onzinnige beschuldigingen tegen de christenen. Hij protesteerde tegen het feit dat mensen werden gedood alleen maar omdat ze christen waren. Hij werd na een openbaar dispuut met een romeins geleerde in Rome gegeseld en onthoofd.
- **Tertulianus (160-230)** is de meest bekende apologete. Hij was advocaat in Carthago. Hij schreef verweerschriften tegen de Joden, tegen de Gnostiek, tegen Marcion (zie hieronder) en tegen de kinderdoop.
  - Vanuit zijn juridische achtergrond formuleerde hij een aantal christelijke waarheden (**dogma's**), o.a. dat over de Drie-eenheid van God.
  - Hij verdedigde de Christenen: "*Als de Tiber overstroomt, als de Nijl dat niet doet, als de aarde beeft, als er hongersnood heerst of ziekte woedt, dan hoor je ze al schreeuwen: De christenen voor de leeuwen*".... Hij wees de wrede keizers Commodus (180-192) en Severus (193-211) op het feit dat de christenen tot God baden voor hem en zijn regering.

- Samen met Paus Victor I ontwierp hij het kerk-latijn.
- Zijn geschriften van na het jaar 207 zijn omstreden, omdat hij zich toen had aangesloten bij de Montanisten.

Duidelijkheid tegen ketterijen door de “Canon”: begin van de Bijbel.

Een zoon van de bisschop van Pontus (aan de Zwarte Zee), **Marcion van Sinope** (110-160), kwam in het jaar 140 in Rome in contact met gnostici. Daarop begon hij een leer te verkondigen dat Jezus de mensheid een nieuwe God had doen kennen: een God van genade en liefde. De God van het Oude Verbond verwierp hij: dat was de God van het kwaad, en die was er voor de Joden.

Ook leerde hij dat de wereld niet door God geschapen kon zijn: de almachtige God had nooit zo'n gebroken wereld kunnen afleveren. Daar moest dus een lagere godheid voor verantwoordelijk worden gehouden. De griekse wijsgeer Plato (428-347 v.Chr.) had zoiets ook al bedacht: er moest een “eerste beweging” en “oer-oorzaak van alles” zijn. Plato noemde hem “de demiurg”, in zijn dialoog “Timaeus”.

Van het Nieuwe Testament verwierp Marcion alles wat hij als pro-joods beschouwde, en hield alleen een aangepast evangelie van Lucas en een paar brieven van Paulus. In het jaar 144 werd Marcion geëxcommuniceerd, uit de Kerk gezet.

Deze kwestie stelde de Kerk echter voor de vraag welke geschriften van het Nieuwe Testament nu wel of niet betrouwbaar waren. Want behalve Marcion waren er ook anderen die allerlei “evangelien” schreven, of stukken met “goddelijke openbaringen” verspreidden.

Daarom begon de Kerk met het samenstellen van de “Canon”, dat is de lijst van boeken en geschriften, geïnspireerd door de H.Geest, die onze Bijbel zijn geworden.

Begin van de Maria-devotie.

De eerste christenen leefden in de sterke verwachting van de spoedige wederkomst van Jezus. Hun samenkomsten eindigden altijd met het woord “**maranatha**”, dat wil zeggen: “Kom Heer, kom spoedig”..

Binnen de Kerk was daarom weinig belangstelling voor sociale hervormingen:

- bij de naderende vestiging van Gods Koninkrijk zou alles immers toch anders worden.
- Bovendien waren de christenen als vervolgte groep politiek onmondig.

Maar na het jaar 150 gaan een aantal principiële visies veranderen.

1. De toekomst-verwachting van de Kerk richt zich steeds minder op de spoedige terugkeer van Jezus. Het duurt kennelijk allemaal wat langer dan men had gedacht.

Meer en meer verschuift de aandacht nu naar de hemel, de plaats waar hun gemartelde vrienden leven bij God. Een heerlijkheid die iedere oprecht gelovige wacht.

2. Het godsbeeld verandert nu ook. De eerste voorstellingen van Christus, gevonden in de romeinse catacomben, laten Hem zien als de Goede Herder. Met name in Rome en in West-Europa wordt Christus nu vooral de Rechter van de wereld, de oordelende God, die de martelaren zal wreken. Hij zal Zijn tegenstanders zeker straffen met de eeuwige hel.

Sindsdien is **de hel** een permanente dreiging op de achtergrond. Niet alleen voor de heidenen die Christus niet willen aannemen, maar ook voor de christenen zelf als zij zich niet houden aan de kerkelijke regels. Maar zij kunnen aan dat oordeel ontkomen

- door het zeggen van veel gebeden;
- en door het doen van veel goede werken.

Lijkt dat niet een beetje op het “gunstig stemmen van de godheid”, wat de heidenen doen...?

Daar, waar Christus als de Almachtige hoog verheven en onbereikbaar is voor de gewone mensen, ontstaat de behoefte aan bemiddeling door tussen-personen. Dat worden Maria, de moeder van Jezus, en de heiligen in de hemel.

Zoals kinderen, die iets van hun vader gedaan willen hebben, hun vraag voorleggen aan moeder, met het verzoek of zij het aan vader wil vragen, zo wordt Maria geplaatst tussen de gelovige en de verre, strenge God.

3. Ook **het karakter van de Kerk** verandert langzaam van “vernieuwing van de aarde” in de richting van “bevrijding uit het aardse”. Elementen uit de scheiding van de mens in lichaam en ziel, zoals Plato zich dat voorstelde, en waar gnostici zich op concentreerden, sluipen de Kerk binnen.

Zo komt er steeds meer aandacht en belangstelling voor **ascese** (= oefening): het streven naar een reine levenswandel, het beteugelen van alle menselijke driften, en het toepassen van zelf-tucht..

- Vasten, en de onthouding van aardse genoegens, dat is voor de “leken”;
- Voor de priesters wordt al gedacht aan het celibaat.

Patroon-heiligen.

Een patroon-heilige is een heilige of engel die wordt beschouwd als beschermer van een stad, beroepsgroep of individu. In geval van nood roept een christen de betreffende patroon aan in gebed, omdat die bij God omwille van zijn verdiensten op dat punt eerder gehoor zou vinden.

Een paar voorbeelden van heiligen, die voor bepaalde taken als hulp worden aangeroepen:

St.Josef, patroon van de timmerlieden,	19 maart.
St. Christophorus, patroon van de reizigers;	
De Aartsengel Michael: strijder tegen de duivel,	29 september
St. Martinus, patroon van Utrecht,	11 november.
St. Servatius, patroon van Maastricht	13 mei
St. Blasius, beschermer tegen keelziekten	3 februari.
St. Nicolaas, patroon van de naastenliefde,	6 december, zie hierna;
St. Joris (van die draak), of St.George,	23 april

patroon van de ridders, de cavalerie, scouting.

Valentinus van Terni, sterfdag 14 februari, thans bekend als “Valentijn”, was een priester uit het begin van de 3de eeuw, die ook arts was. De romeinse keizer Claudius II had zijn soldaten verboden om te trouwen, zodat ze zich zonder heimwee op hun taken aan het front konden concentreren. Maar Valentijn vond dat de liefde zwaarder moest wegen dan de wet van de keizer, en trouwde in het geheim soldaten uit het leger. Maar hij werd verraden en gevangen gezet.

Volgens de legende zou de gevangenen-bewaarder bij Valentius zijn gekomen met zijn blinde dochtertje, in de hoop op haar genezing. Maar het geneesmiddel werkte niet. De wanhopige vader probeerde nog de onthoofding van Valentius uitgesteld te krijgen, maar tevergeefs. Na de terechtstelling ontving zijn dochtertje een briefje van Valentinus, met daarin een gele bloem, en de woorden “Van je Valentijn”. Toen haar die woorden werden voorgelezen, kon zij opeens weer zien. Een en ander leidde tot de bekering van het hele gezin.

De gemeenschap der heiligen.

De verering van Maria en de Heiligen is gebaseerd op de Apostolische geloofsbelijdenis, die spreekt van “de gemeenschap der heiligen”. Dat duidt op de genadevolle verbondenheid van hen, die al in de hemel zijn, met de gelovigen hier op aarde.

Luther heeft deze tekst in het Credo begrepen als “gemeenschap der gelovigen”, en Calvijn ziet dit als “gemeenschap aan Christus”.

Wie of wat is nu eigenlijk een heilige?

De Kerk is de samenkomst van zondige mannen en vrouwen. Het is een gezelschap van zondige mensen, die God desondanks “heiligen” noemt.

Paulus begint zijn Brieven vaak met een aanhef, waarin hij zichzelf introduceert, en waarbij hij zich vervolgens richt tot “de heiligen” van Rome, Corinthe, Efeze, Filippi en Colosse.

“Geroepen heiligen”, schrijft hij aan de Romeinen (Rom. 1:7), en niet: “geroepen om heilig te worden”. Met andere woorden: God noemt de volgelingen van Jezus Christus nu al “heiligen”. Hoewel wij, u en ik, er helemaal niet uitzien als wat volgens veler idee een heilige zou behoren te zijn: iemand die uitsluitend zegenend en goeddoende rondgaat.

Maar waar het om gaat is, hoe God ons als gelovigen noemt. En niet wat anderen daarover menen te moeten zeggen.

De eerste christenen waren geen “heiligen” toen ze geroepen werden.

Maar door het feit dat God hen door middel van de prediking van het Evangelie ‘geroepen’ heeft, en zij daar met geloof op hebben gereageerd, daardoor zijn zij in Zijn ogen al “heiligen” geworden.

“Geroepen” wil dus zeggen: “gehoorzamen aan een roeping”.

En “heilig” heeft hier duidelijk de oorspronkelijke betekenis van “apart gezet”, “afgezonderd van de wereld”. Een heilige is iemand, die in de geestelijke wereld apart is gezet als gevolg van zijn/haar geloof in Jezus Christus. Gered, verlost, niet meer vallend onder het Oordeel (Johannes 3:17-19). Apart gezet van alle andere mensen, die deze belangrijke keuze voor Christus in hun leven (nog) niet hebben gemaakt.

Natuurlijk zijn de heiligen in de romeinse liturgische kalender echte heiligen.

Maar dat zijn u en ik ook, nu al, omdat wij Jezus bewust als Heer en Verlosser hebben aangenomen.

De "gemeenschap der heiligen" is voor mij als katholiek van huis uit altijd geweest de verzameling gelovigen hier op aarde plus hen, die al in de Hemel zijn.

Immers, als Christus de dood heeft overwonnen, waar zou ik dan een grens moeten zoeken? God is immers "een God van levenden (o.a. Lucas 20:38)"!

De Kerk wordt een organisatie.

Zo voltrekt zich een omslag in de Kerk rond het jaar 150.

- Onder de druk van de vervolgingen wordt de Kerk langzaam maar zeker een hechte organisatie, met eigen regels en wetten. Een staat binnen het Romeinse Rijk.
- Onder druk van de strijd tegen de Gnostiek komen er vaste regels voor de eredienst en de catechese.

Maar daar, waar de zaken van het geloof steeds meer worden vastgelegd in regels, blijft minder ruimte over voor een spontaan waaien van Gods H.Geest. De charismatische gaven van de Geest in de Kerk nemen na het jaar 150 snel af. Ze worden omgevormd tot Sacramenten, die uitsluitend door de priesters mogen worden bediend.

Het bijzondere ambt van de gewijde priester groeit daardoor uit boven het algemene priesterschap van alle gelovigen (1 Petrus 2:9), en krijgt heils-bemiddelende taken. Volmachten, die in Gods woord echter zijn gegeven aan de gelovigen:

Marcus 16:17-18 “Deze tekenen zullen **de gelovigen** volgen: In Mijn naam zullen zij demonen uitdrijven, op zieken de handen leggen, enz”.

Mogelijk ligt verkeerd gebruik van die volmachten door leken ten grondslag aan het beperken van hun uitvoerende taken.

De ambten en functies in de Kerk worden nu formeel en juridisch vastgelegd, om verwarring vanuit gnostische- of sectarische hoek te voorkomen. Zo ontstaat een scherp en wezenlijk onderscheid tussen de gewijde priesters (clerus) en de leek (laïcus). In de Middeleeuwen waren het twee gescheiden standen.

Ten tijde van de Reformatie (16de eeuw) verdwijnen daar zelfs de meeste sacramentele overblijfselen van de oorspronkelijke genadegaven van Gods Geest.

Waar de Bijbel de nadruk legt op “leven”, samen met God, wat voor elke situatie een nieuwe en unieke, flexibele benadering en aanpak vraagt, daar begint de Kerk een zwaartepunt te leggen op haar eigen blauwdruk van strakke structuren en verordeningen (kerkelijk recht, kerkelijke tucht, kerkorde). Alle mensen, alle situaties en alle nieuwe ontwikkelingen van alle tijden moeten voortaan binnen dat onwrikbare kerkelijke kader passen.

Eén aspect van het christelijk leven lijkt te zijn ontsnapt aan deze tendens naar juridische vormgeving: de Caritas. Voor de zorgen in dit aardse tranendal blijft deze instantie buitengewoon belangrijk: haar taak is de zorg voor maatschappelijk zwakken. Op dat gebied heeft de Kerk baanbrekend werk verricht, en enorme verdiensten gehad. Al vanaf de eerste eeuw Kerk is de zorg voor zieken en behoeftigen goed georganiseerd.

In de 19de eeuw was er tussen Cairo en Kaapstad geen school of ziekenhuis te vinden, dat niet door de Kerk was gesticht.

Juist in dit soort praktische dienstverlening hebben christenen alle ruimte, initiatief en creativiteit om aan de wereld een getuigenis van hun geloof in God te laten zien.

De bronnen van onze Sinterklaas-folklore.

Verreweg de bekendste heilige van het kerkelijk jaar is de heilige Nicolaas, die leefde van 270-342. Hij was bisschop van Myra, tegenwoordig Demre geheten, een stad aan de zuidkust van het huidige Turkije. Zijn ouders waren Epiphanius en Johanna, en zij waren welgesteld. Ten tijde van de christenvervolgingen onder keizer Diocletianus heeft Nicolaas jaren in de gevangenis gezeten. Nadat keizer Constantijn de christenen vrijheid van godsdienst had gegeven, is Nicolaas naar Myra teruggekeerd. Daar heeft hij de grote tempel van Artemis afgebroken, en heel de streek gezuiverd van demonen. **Myra** was in die tijd al een oude stad; Paulus van Tarsus heeft de stad bezocht toen hij als gevangene op weg was naar Rome. De Turken hebben de stad in de 11de eeuw verwoest. In het jaar 1087 is een groepje soldaten uit het zuid-italiaanse Bari de stad binnen-gedrongen. Zij hebben het graf van Nicolaas geopend en zijn gebeente meegenomen. In Bari werd hij her-begraven. Boven dat graf is een grote Nicolaas-kerk gebouwd, die er nu nog staat.

Nergens wordt Nicolaas zo uitbundig gevierd als in Nederland. Zijn hollandse naam is Sinterklaas. Maar de gemijterde grijsaard, die op zijn schimmel over de daken rijdt, en allerlei lekkers en cadeautjes door de schoorstenen gooit, is uiteraard het product van legende-vorming. Een sprookje met opvoedkundige bijbedoelingen, vol commerciële kansen voor de winkeliers. Dat alles heeft nog maar weinig te maken met de historische bisschop van Myra.

In het jaar 1970 is Nicolaas uit de liturgische kalender van de RK Kerk geschrapt.

Er waren over hem teveel oncontroleerbare verhalen ontstaan.

Maar in de Grieks-Orthodoxe Kerken staat hij als heilige nog altijd in hoog aanzien. Hij genoot grote bekendheid als weldoener. Hij heeft deelgenomen aan het bekende Concilie van Nicea in 325, waar o.a. de algemene geloofsbelijdenis (het "Credo") is opgesteld.

Op dat concilie was ook aanwezig een diaken uit het egyptische Alexandrie, Arius geheten. Hij moest zich verantwoorden voor zijn lering dat Jezus Christus alleen maar de menselijke natuur had, en niet de goddelijke.

Onze Nicolaas is daarover nogal heftig met Arius in debat gegaan.

Op een gegeven moment werd Nicolaas zo kwaad dat hij Arius met zijn mijter om de oren sloeg. Daarop werd Nicolaas voor 2 dagen uit de vergadering geschorst.

De faam van Nicolaas groeide snel, vooral als gevolg van de verhalen, die van de ene generatie naar de volgende werden doorverteld. In de 9de eeuw was de heilige Nicolaas van Myra na Maria de bekendste heilige van de Oosterse Kerk.

Nicolaas heeft 3 patroenschappen of patronaten: dat van de zeelieden, dat van de kinderen, en dat van de huwbare meisjes.

- **Het patronaat voor de zeelieden** verkreeg Nicolaas door verhalen van spectaculaire reddingen van zeelui, die voor de kust van Myra in zwaar weer terecht waren gekomen, en toen zijn bescherming inriepen. Als zij dan na veilige aankomst in de haven van Myra zijn graf bezochten, beloofden zij uit dankbaarheid dat ze voortaan zouden afzien van een zondige levenswandel. Nicolaas zelf zou eens een kapitein hebben aangeraden om een dag te wachten met uitvaren. Die kapitein luisterde echter niet, en kwam die middag in een plotseling opgestoken vliegende storm terecht. Hij redde ternauwernood zijn schip en bemanning omdat Nicolaas op gebed de storm deed bedaren. Het zijn met name deze verhalen van zeelieden, die hebben gezorgd voor een snelle en wijde verspreiding van de faam van Nicolaas. Vrijwel elke havenstad in Europa heeft een Nicolaaskerk. In ons land staan er veel in de steden rond de voormalige Zuiderzee: Stavoren, Kuinre, Genemuiden, Kampen, Elburg, Harderwijk, Muiden, Monnikendam, Edam, Den Helder, en natuurlijk in Amsterdam. Sint Nicolaas is zelfs de patroon (beschermer) van Amsterdam. Haar inwoners hebben door de eeuwen heen altijd een bijzondere band met hem gehad. Nergens waren de festiviteiten rond zijn feestdag (6 december) zo uitbundig als hier.
- **Het patronaat van Nicolaas over de kinderen** betrof oorspronkelijk alleen de studenten. Het stamt uit de 12de eeuw, en lijkt uitsluitend te zijn gebaseerd op de legende van het "pekelvat-wonder". Er waren eens 3 studenten, die in een bos verdwaald raakten. Tenslotte kwamen ze bij een herberg. Maar in plaats van een goed onthaal werden de studenten door de herbergier beroofd, en gedood. Hun lijken sneed hij in stukken, en stopte die in een pekelvat in de kelder om bederf tegen te gaan. Een paar dagen later kwam Nicolaas voorbij die herberg, en tot grote schrik van de herbergier bleek hij alles te weten. Hij liet zich naar de kelder brengen, waar hij bij het pekelvat een gebed uitsprak. Daarop stonden de drie studenten op uit de dood. Waarop de berouwvolle waard wenend voor de voeten van de heilige neerviel, en zich bekeerde.
- **Het patronaat van de huwbare meisjes** stamt uit de stad Patara, waar Nicolaas in 270 werd geboren. Daar woonde een arme ridder, die drie mooie dochters had. Maar hij kon hen niet overeenkomstig zijn stand uithuwelijken omdat hij hen geen bruidsschat kon meegeven. Daarom overwoog hij nu om hen maar "aan de schande prijs te geven", om zo alsnog het benodigde geld bij elkaar te krijgen. Toen Nicolaas daarvan hoorde ging hij midden in de nacht naar het huis van die ridder. Hij wist er binnen te komen, en verstopte drie zakjes met goud in de schoenen van de dochters. Waardoor alle problemen in één keer waren opgelost.

Ter herinnering aan deze gebeurtenis maken de bakkers nog steeds harten van suikergoed in de sinterklaas-tijd. Ook stamt uit deze historie het gebruik om “je schoen te zetten”. Daarmee is Nicolaas al eeuwenlang de meest oecumenische bisschop, want ook niet-katholieke kinderen mogen dit doen..

Er is nog een andere versie van dit verhaal: daarin gooit Nicolaas handenvol geldstukken door een open raam bij de ridder naar binnen. En ziedaar de oorsprong van het strooien met pepernoten. Andere bronnen noemen dit een vruchtbaarheids-ritueel, te vergelijken met het strooien van confetti op Carnaval, en het strooien van rijst bij een huwelijk.

In de Middeleeuwen werd op de Dam in Amsterdam rond 6 december een kermis-achtige Nicolaas-markt gehouden. De huwbare meisjes kregen daar zogenaamde “vrijers”, grote poppen van speculaas. Deze poppen werden gemaakt met behulp van een houten mal, de speculaas-plank. Een pop, die mislukte, werd daarom een “houten klaas” genoemd. Onze huidige speculaasjes worden nog steeds met zo'n mal gemaakt.

In een heel oud liedje, dat bij het uitdelen van de “vrijers” werd gezongen, heet Nicolaas de “goed hylick man”. Wij zingen nu: “goed heilig man”, maar het oud-nederlandse woord “hylick” betekent niet “heilig”, maar “huwelijk”. Nicolaas werd dus toegezongen als de patroon van het goede huwelijk: hij was de huwelijks-makelaar van de Nicolaas-markt. De jongens verklaarden hun liefde door het meisje van hun keuze een stuk marsepein te geven.

Zelfs de streng reformatorische predikanten zijn er niet in geslaagd dit volksvermaak als “paepsche stoutigheid ende afgoderie” uit te bannen.

Hoewel de viering van Sinterklaas-avond tegenwoordig een sterk vercommercialiseerd gebeuren is geworden kennen we nog altijd een aantal gebruiken, die de moeite van het uitzoeken waard zijn. Een deel van de folklore rond zijn personage dateert nog uit de tijd van de Germanen en de Batavieren van rond het begin van onze jaartelling.

- Volgens hun priesters (druïden) eiste de oppergod Wodan rond het begin van de winter zijn deel van de oogst. Als hij die kreeg, dan verzekerde hij de boeren een goede oogst voor het volgende jaar. Dus offerden de boeren voor hem dieren. En daarom kunnen wij in de Sinterklaastijd suikergoed kopen dat de vorm heeft van dieren.
- Ook plaatsten de mensen geschenken voor Wodan in een aparte hut, onder het rookgat. De schoorsteen gold als communicatie-kanaal tussen de mens en de goden. Als Wodan dan 's nachts uit rijden ging, liet hij zijn knecht Oele in het rookgat kijken of er geschenken klaarstonden. Die arme Oele werd van dat werk natuurlijk pikzwart: en daar vinden we de oorsprong van Zwarte Piet.
- Wodan werd op zijn nachtelijke tochten ook vergezeld door twee wolven: Geri en Freki. En door twee zwarte raven: Hugin en Mugin. Die hoorden en zagen alles, wat de mensen deden, en rapporteerden dat aan Wodan. Zodoende wist die alles. En op dezelfde manier weet Sinterklaas alles over lieve en stoute kinderen via zijn Zwarte Piet, die volgens het liedje “alles heeft gehoord”.
- Zelfs vinden we hier de oorsprong van het witte paard van Sinterklaas: op oude afbeeldingen van Wodan wordt hij vaak afgebeeld, gezeten op zijn 8-benige witte paard Sleipnir.
Meisjes, die graag willen trouwen, wachten volgens een oud gezegde op “hun prins op het witte paard”.

Dat Sinterklaas tegenwoordig uit Spanje moet komen vindt zijn oorzaak in de verovering van Spanje door de Moslims, in de 7de eeuw. Zij waren dol op mooie verhalen, en brachten ook die van Nicolaas naar Spanje.

Ten tijde van de bezetting van de Nederlanden door de spanjaarden kwamen die verhalen naar hier. De nederlandse kunstschilder Jan Steen (1626-1679) heeft een bekend huiselijk tafereel op Sinterklaas-avond geschilderd.

In de 80-jarige oorlog is de oudste zoon van Willem van Oranje en Anna van Buren, Philips Willem, op last van de spaanse koning Philips II uit Leuven ontvoerd, en naar Spanje gebracht. Daar zou hij een spaanse opvoeding krijgen, om later als “spanjaard” de regering in de Nederlanden op zich te kunnen nemen. Uit deze geschiedenis stamt nog het “dreigement” van opvoeders dat Sinterklaas stoute kinderen in de zak stopt en naar Spanje brengt.

De viering van het sinterklaasfeest vindt plaats op de avond ervoor, op 5 december. Dat is een gewoonte die stamt uit de joodse traditie. Bij hen begint de dag bij zonsondergang, en duurt tot de volgende zonsondergang. De Sabbat wordt dan ook gevierd op vrijdagavond. En zo valt "pakjes-avond" op de avond van 5 december.

Er is met name door de commercie een goedkope copie van Nicolaas gemaakt in de figuur van de Kerstman of Santa Klaus. De verhalen over hem missen elke historische band. Hij zou op de Noordpool wonen, en zich verplaatsen in een slee, getrokken door rendieren. Zo brengt hij rond Kerstmis cadeautjes bij de mensen. Zijn vocabulair is beperkt tot het veelvuldig uitroepen van de kreet "Ho, ho, ho".

De diepere betekenis van het Sinterklaas-gebeuren is gelegen in ieders bereidheid om belangeloos iets te geven aan een ander, zonder die persoon te willen belasten met erkenning, dankbaarheid of de dwang tot een gelijkwaardige tegenprestatie.

Het geven van cadeautjes hoort daarom anoniem te gebeuren, bij voorkeur vergezeld van een gedicht, waarin op humoristische wijze een vermaning is verpakt.

Zo is Sinterklaas een speelse uitwerking van het gebod van de naastenliefde. Met als hint dat wij allemaal eigenlijk alle dagen van het jaar zo met elkaar zouden moeten kunnen omgaan.

De oorsprong van Carnaval.

Dat is een feest dat voorafgaat aan de Vasten van 40 dagen. Het hoogtepunt van deze vastentijd is de "Goede Week", waarin het lijden en sterven van Jezus wordt herdacht. De Vastentijd sluit op de Stille Zaterdag, de dag voor het Paasfeest.

Al rond het jaar 150 is er een tijd van bezinning, ter voorbereiding op het Hoogfeest van Pasen. Bij het Concilie van Nicea in 325 is al sprake van een vasten van 40 dagen. In die vastentijd dienen de gelovigen zich te matigen tot het minimaal noodzakelijke op het punt van eten, drinken en seks. Met name op de vrijdag was het gebruik van vlees niet toegestaan; vrijdag is in katholieke gezinnen per traditie eeuwenlang de vis-dag geweest. Sinds het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) zijn deze vasten-regels nagenoeg verdwenen.

Maar ter voorbereiding op de vlees-loze vasten mochten de gelovigen nog één keer een stevige maaltijd tot zich nemen, en dat werd het eet-festijn van Carnaval. Het latijnse "Carne vale" betekent: "Vaarwel aan het vlees".

Een andere verklaring voor het woord "Carnaval" heeft betrekking op de "Carrus navalis", een als een schip ogende wagen, waarmee volgens de Kelten de god van de zee uit het noorden kwam om deel te nemen aan de winterfeesten. De praalwagen van Prins Carnaval oogt daarom als een boot, en heet het "narren-schip".

De Kerk heeft het heidense feest van de zee-god omgebouwd tot Carnaval of Vasten-avond: de zondag, maandag en dinsdag vóór het begin van de Vasten.

Dat feest liep wel eens uit de hand: op een Synode in Leptines in het jaar 724 keren de bisschoppen zich tegen de "Zpucalibus in februario", dat is "dronkenschap in februari". Niet zelden vielen daar doden bij.

Direct na de drie dolle dagen volgt dan de ontzuivering op Aswoensdag:

"Mens, denk er aan dat je van stof bent gemaakt... en tot stof zul je terugkeren".

Het carnavals-seizoen begint al op 11 november, als om 11 minuten over 11 de nieuwe Prins Carnaval wordt gekozen. De 11 is het gekken-getal. Prins Carnaval is de voorzitter van de Raad van Elf, die de feestelijkheden organiseert.

Carnaval wordt overal op een eigen manier gevierd. In Rusland heet het "Boterfeest". En Rio de Janeiro geeft zo z'n eigen invulling aan het Carnaval.

Carnaval is in ieder geval een verkleed-feest, mogelijk geïnspireerd door het joodse Poerim.

Poerim is de naam van een joods feest, dat gevierd wordt in de voorjaarsmaand Adar, volgens voorschriften in het bijbelboek Esther. Het feest herinnert aan de bedreiging met ondergang van het joodse volk in het rijk van de Meden en Perzen. De jodenhater Haman wilde alle joden in het rijk ombrengen, maar door toedoen van koningin Esther en Mordekai werd dat voorkomen. Op Poerim wordt het Boek Esther voorgelezen, en geven de mensen elkaar geschenken. Daarbij worden de armen niet vergeten. Door zijn verkleedpartijen heeft Poerim een carnevalesk karakter gekregen.

De oorspronkelijke bedoeling van het verkleden met Carnaval is, dat je op deze 3 dagen de persoon verbeeldt die je graag zou willen zijn. De meeste mensen denken dat de vermomming bedoeld is om niet te worden herkend als men zich te buiten gaat. Maar de gedachte achter het verkleden bekijkt de zaken net andersom: eigenlijk lopen veel mensen alle dagen van het jaar met een masker op. Maar met Carnaval mag je even echt jezelf zijn. Dat gaat dus wel wat dieper dan even een boerenkiel aantrekken.

Met Carnaval staat heel de samenleving even op z'n kop. De burgemeester geeft de sleutel van zijn stad, en daarmee zijn gezag, over aan Prins Carnaval. Die geeft "zijn" stad ook een andere naam: Montfoort heet dan "Knopengein", Bergen op Zoom heet dan "Krabbegat". Welbespraakte bute-reders mogen de bestuurders en notabelen van de stad op een humoristische manier wijzen op hun (wan)beleid of op bepaalde eigenaardigheden in hun karakter, dat doet men nog steeds in Zuid-Limburg en in het Rijnland. Voorwaarde is dat de humor zodanig moet zijn dat ook het "slachtoffer" ermee kan lachen.

Zo ken ik het Carnaval van Maastricht. Daarmee vergeleken is het ten noorden van onze grote rivieren maar behelpen, en is Carnaval voor velen helaas niet veel meer dan een aanleiding voor wat platte humor, en om weer eens teveel bier te drinken.

En dan is Carnaval een triest feest. Er is ook op dit terrein dus al eeuwenlang niets nieuw onder de zon. Hou het maar liever gezellig!